

**СУД ҲУЖЖАТЛАРИ ВА БОШҚА ОРГАНЛАР ҲУЖЖАТЛАРИНИ ИЖРО
ҚИЛИШДА АЙРИМ РИВОЖЛАНГАН ХОРИЖИЙ МАМЛАКАТЛАРИ
ТАЖРИБАСИ****Джумаев Бехзод Файзуллоевич***Давлат меҳнат инспекцияси**Меҳнат ҳуқуқи бошқармаси бошлиғи*

Аннотация: *Мазкур мақолада суд ҳужжатлари ва бошқа давлат органлари ҳужжатларини ижро этишда ривожланган хорижий давлатлар, хусусан Швеция тажрибаси таҳлил этилган. Швециянинг ижро органи — Кронфогден фаолияти, унинг мажбурий ижро жараёнидаги вазифалари, қарздорларни ижтимоий жиҳатдан қўллаб-қувватлаш механизмлари ва аҳолининг молиявий барқарорлигини таъминлашга қаратилган ишлари миллий тажриба билан қиёсланган ҳолда ўрганилган. Шунингдек, мамлакатда ижтимоий фаровонликни таъминлашда ижро органининг аҳамияти ёритиб берилган.*

Калит сўзлар: *Суд ҳужжатлари, ижро жараёни, Кронфогден, Швеция тажрибаси, ижтимоий фаровонлик, қарздорликни профилактика қилиш, ижро этиш органлари.*

Annotation: *This article analyzes the experience of developed foreign countries, particularly Sweden, in the enforcement of court decisions and other official documents. It explores the activities of Sweden's Enforcement Authority – Kronofogden, its responsibilities in the enforcement process, mechanisms to support debtors socially and financially, and efforts to maintain financial stability among the population. The Swedish model is compared with the national experience, highlighting the significance of enforcement bodies in ensuring social welfare.*

Keywords: *Court documents, enforcement process, Kronofogden, Swedish experience, social welfare, debt prevention, enforcement authorities.*

Ҳар қандай ҳуқуқий давлатда суд қарорлари ва бошқа ваколатли органлар ҳужжатларининг ўз вақтида ва тўлиқ ижро этилиши қонун устуворлиги, фуқароларнинг ҳуқуқлари ва манфаатларини ҳимоя қилишнинг асосий кафолатларидан бири ҳисобланади. Ўзбекистонда ҳам бу йўналишда катор ислохотлар амалга оширилмоқда. Жумладан, мажбурий ижро органлари фаолиятини такомиллаштириш, электрон тизимларни жорий этиш ва қарздорларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилишга доир қонунчилик базаси янгиланиб бормоқда.

Шу билан бирга, амалиёт шуни кўрсатмоқдаки, ижро жараёнида асосий эътибор ундирувчининг манфаатларини таъминлашга қаратилади, қарздорнинг иқтисодий ва ижтимоий ҳолати эса етарли даражада инобатга олинмайди. Бу эса баъзи ҳолатларда

ижтимоий адолат ва инсонпарварлик тамойилларининг тўлиқ таъминланишига тўсик бўлиши мумкин.

Халқаро тажрибаларни ўрганиш, хусусан, ижтимоий барқарорлик ва ҳуқуқий адолат тамойилларини муваффақиятли жорий этган ривожланган мамлакатлар амалиётини таҳлил қилиш мазкур соҳани ривожлантиришда муҳим аҳамият касб этади. Маълумки, Европанинг ривожланган мамлакатларидан бири бўлган Швециянинг Ижро органи – Кронафогден функциялари ҳақида айрим маълумотлар олиш ва уларни миллий тажрибамиз билан қиёслаш имкониятига эга бўлдим. Ушбу ҳуқуқни муҳофаза қилувчи давлат органининг асосий вазифалари қарздорликларни олдини олиш ва профилактика қилиш, ижтимоий ва иқтисодий муносабатларда ўзаро мажбуриятларни бажариш борасида жамиятда юқори ахлоқ қоидаларига риоя этилишини таъминлаш, тўлов қобилиятига эга бўлмаган қарздорларга ушбу иқтисодий вазиятдан қулай тарзда чиқиш ва нормал турмуш тарзига қайтариш бўйича тавсиялар беришдан иборатдир. Маълумки, аҳолига фаровон ҳаётни таъминлаш бўйича Скандинавия давлатлари дунёда етакчи ўринларда туради.

Хусусан, “The Legatum Prosperity Index” бўйича (ушбу индекс билан дунёнинг 167 давлати таҳлил қилинган) 2020 йилда Швеция жами кўрсаткичлар бўйича тўртинчи ўринни (Ўзбекистон 97-ўринда), “Шахсий эркинлик” ва “Яшаш шароити” субиндекслари бўйича эса учинчи ўринни эгаллаган.¹⁹ Хусусан, суд қарорларини ижро қилиш соҳасида Швеция ўзига хос тажрибага эга бўлиб, унинг айрим жиҳатларини чуқур ўрганиш ва бу борадаги Ўзбекистон қонунчилигини такомиллаштиришда Швеция тажрибасидан ҳам андоза олиш мумкин деб ҳисоблайман.

Кронафогден нафақат ҳуқуқни муҳофаза қилувчи, балки давлатнинг иқтисодий барқарорлигини таъминловчи орган сифатида Ҳукуматда ўз ўрнига эга. Ушбу орган Молия вазирлиги ҳузуридаги мустақил давлат органи ҳисобланиб, Ҳукуматга бўйсунди. Ушбу орган “Агар қарзингиз бўлса ёки сиздан қарздор бўлишса биз ёрдам берамиз!” шиори асосида ўз фаолиятини ташкил этганлиги эътиборни тортади. Бошқа кўплаб мамлакатларда суд қарорларини ижро этишга масъул органлар суд ёки адлия органлари таркибида бўлгани ҳолда Швецияда бу органнинг айнан Молия вазирлиги ҳузурида ташкил этилганлиги мазкур соҳа мамлакатнинг иқтисодий муносабатларида муҳим ўрин эгаллашидан далолат беради.

Даставвал, ушбу мамлакатда ижро ҳужжатларини ижрога топшириш қай тарзда йўлга қўйилганига эътибор қаратсак. Бу жараён электрон тарзда амалга оширилади ва Кронафогденнинг расмий веб сайти орқали ҳар қандай ундирувчи электрон шаклни (электрон шакл (бланк) иловада келтирилади) тўлдириб, ижро органига ундирувчи таъминлаб бериш учун мурожаат қилиши мумкин.

Бу амалиёт, биричи навбатда ижро ҳужжатини ижрога топширишда ундирувчиларга қулайлик яратади, қолаверса турли сабаблар билан ёки инсон омилига кўра мурожаатнинг ижро органига кириб бўлмай қолишининг, қонунда

белгиланган муддатларда ижро ишини юритиш қўзғатилмай қолишининг олдини олади. Кронафогден мамлакатдаги мавжуд қарздорлар (жисмоний ҳамда юридик шахслар) бўйича қарздорлар реестрини юритади. Унинг функцияларидан бири айрим ижро ҳужжатлари бўйича қарздорликни ундиришда қарздорларнинг шахсий ва оилавий иқтисодий ҳолатини барқарор сақланишини таъминлаган ҳолда қарздорликни беш йил давомида қисман тўлаб боришга шароит яратиш ёки ундан умуман озод қилишдан иборатдир.

Мазкур амалиёт Швецияда 2016 йилнинг 1 ноябридан кучга кирган қонун билан жорий қилинган бўлиб, “Debt reconstruction” – «Қарзни қайта қўриб чиқиш» деб аталади. Ушбу ёндашув кўплаб соҳага оид мутахассисларнинг эътиборини тортади ва ижро ишини юритишда кўплаб саволлар келтириб чиқарадиган амалиётдир. Айниқса, ундирувчининг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатлари нуқтаи назаридан ёндашилганда унга нисбатан бироз адолатсиз бўлган амалиётдек туюлади.

Нима сабабдан ушбу давлатда бундай тартиб қўлланади деган саволга улар қуйидагича жавоб беришади: - қарздор шу қадар қарзга ботиб кетганки, у қарзини йиллар давомида тўлай олмай келаётганлиги учун; - қарздорнинг шахсий ва иқтисодий ҳолатидан келиб чиққан ҳолда қарзни қайта ҳисоблаб чиқиш мақсадга мувофиқлиги учун; - қарздорнинг асосий манфаати шу мамлакатда бўлгани, масалан унинг шу ерда яшаши ва қарзи ҳам шу давлатда бўлгани учун; - ҳар бир шахс ўз бизнесини юритиши учун чеклов бўлмаслигини таъминлаш учун (қарздор бўлган ҳолатда шахсий бизнес юритишга қонун йўл қўймайди). Қарздор ўзига нисбатан ушбу тартиб қўлланилишини сўраб мурожаат қилганидан сўнг, унинг мурожаатини қаноатлантириш ёки рад қилиш ҳақидаги қарор қабул қилиниши учун бир неча ой талаб этилиши мумкин. Ушбу муддат ичида қарздор яна бошқа янги қарзга кириб қолмаслиги шарт. Шунингдек, оддий кундалик тўловлар, мисол учун ижара тўловлари, телефон ва коммунал хизматлар учун тўловларни, фарзандининг таъминоти билан боғлиқ тўловларни ўз вақтида тўлаб боришга эътибор қаратиш лозим. Мурожаат қаноатлантирилган тақдирда ижро органи қарздорга ҳар ойда қанча миқдорда тўловни амалга оширишини ҳисоблаб беради. Қарздорнинг ҳар ойда қанча сумма тўлаши лозимлиги унинг ойлик даромадига боғлиқдир. Тўланадиган қарз суммасини ҳисоблашда қарздор ва унинг оила аъзолари турмуш кечириши учун зарур бўладиган маблағ ҳисобга олинади. Қарздорлик қайта ҳисоблаб чиқилганида белгиланган суммани мунтазам тўлаб бориш шarti билан беш йиллик режа бўйича ҳаракат қилиш лозим. Агар қарздорнинг даромади унинг ҳаражатларидан ортмайдиган ва режага мувофиқ келгуси беш йил ичида унинг даромадлари ошмаса у қарзни умуман тўламаслиги ва муддат тугагач, қарздан умуман озод қилиниши ҳам мумкин. Қарздор ўзига белгилаб берилган режани бузган тақдирда, яъни ўз вақтида тўловни амалга оширмаса ёхуд янги қарздорликлар келиб чиқишига йўл қўйса тартиб бекор қилинади ва умумий тартибда унга нисбатан ижро ҳаракатлари давом эттирилади. Мазкур тартиб ҳар қандай турдаги ижро ҳужжатлари бўйича

қўлланилиши мумкин. Шунингдек, қарз миқдори ҳам аҳамият касб этмайди, яъни ҳар қандай суммага нисбатан қўлласа бўлади. Аслида қарздорлар ёши эмас асосий масала уларнинг молиявий ҳолати бўлсада амалиётда қарзни қайта ҳисоблаш тартиби асосан қари ёшдаги ва ёш оилаларга нисбатан қўлланилади. Қарздорнинг бугунги кундаги молиявий ҳолати қарзни тўлаб беришига имкон бермаслиги мумкин, лекин у ёш ва келгусида молиявий аҳволи яхшиланиши ва қарзни тўлаб бериш имконига эга бўлади ҳулосага келинадиган бўлса унинг мурожаати рад этилиши ҳам мумкин. Юқорида айтиб ўтганимиздек, бу ҳолатда ундирувчининг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатлари ҳимоясиз қолади деган ҳулосага келиниши мумкин. Бироқ, кроноинспектор қарзни қайта ҳисоблаш тўғрисидаги қарор лойиҳасини ундирувчи билан ҳам келишиши лозим. Агар кроноинспекторнинг бу қароридан ундирувчи норози бўлса судга мурожаат қилиши мумкин. Ушбу тизимнинг белгиланган тартибда ишлаши ва унинг назоратини амалга ошириш механизми айниқса диққатга сазовордир. Чунки, жараён тўлалигича электрон тизим орқали назорат қилинади. Агар қарздорга ушбу тартиб қўлланадиган бўлса режа бўйича тўлаши керак бўлган сумма электрон база орқали амалга оширилиши шарт. Қарздор режа талабини бажармаса ёки ўз вақтида бажармайдиган бўлса электрон тизим кроноинспекторни бу ҳақда огоҳлантиради ва дарҳол бу тартиб бекор қилиниб, умумий тартибдаги ижро ҳаракатлари амалга оширилади. Бундан кўзланган мақсад - мазкур тоифадаги шахсларни қисман ёки тўлиқ қарздан озод қилиб, уларнинг иқтисодий ҳолатини тиклашдир. Миллий қонунчилигимизда ҳам шунга ўхшаш тартиб мавжуд, бироқ уни амалда қўллашда қарздорнинг жорий даромади ва мавжуд иқтисодий аҳволи, шунингдек унинг келгусидаги ҳаражатлари инобатга олинмайди. Қонун ҳужжатларида ҳукмнинг жарима солиш, фуқаровий даъвони қаноатлантириш ёки келтирилган зиённи қоплаш қисмининг ижро этилишини олти ойгача кечиктириш ёки тўловларни бўлиб-бўлиб тўлаш масаласини судья ишнинг муайян ҳолатларини ва маҳкумнинг моддий аҳволини эътиборга олиб ҳал қилиши белгилаб қўйилган. Бироқ, амалиётда ҳар қандай ҳолатда ҳам қарздорга қарзни фақатгина олти ой давомида бўлиб-бўлиб тўлаш имконияти берилаётгани ушбу норма нотўғри талқин қилинаётганин кўрсатади. Ваҳоланки, қонун қарзни олти ойдан ортиқ муддатда ҳам бўлиб-бўлиб тўлашга йўл қўяди. Фикримизча, ушбу амалиётни ҳам инсонпарварлик ва шахснинг иқтисодий аҳволи, унинг келгусида ўзи ва қарамоғидаги шахсларнинг нормал турмуш кечиришини таъминлаш имконини сақлаб қолиш инуқтаи назаридан қайта кўриб чиқиш, ушбу тартибни нафақат жиноий-ҳуқуқий муносабатларда, балки барча турдаги қарз ундириш муносабатларида ҳам кенг қўллаш мақсадга мувофиқ бўлар эди.

Шунингдек, бугунги кунда ижро ишини юритишга оид амалда қонунчилигимизда қарздорнинг ҳуқуқлари тўлиқ ҳимояланган дея олмаймиз. Чунки, миллий қонунчилигимиз қарздорга нисбатан кескин ва қатъий чораларни назарда тутди ва бунинг натижасида юқори самарадорликка эришилади. Натижадорлик яхши албатта,

бироқ ижро иши юритувида нафақат ундирувчи манфаати, балки қарздорнинг ҳам шахсий ва давлат томонидан кафолатланиши лозим бўлган ҳуқуқларини унутмаслик лозим. Соҳанинг мураккаблиги ҳам шунда бўлиб, бу жараёнда қонуний ва ҳар икки тараф учун манфаатли қарор қабул қилиш муҳим аҳамият касб этади. Ўзбекистон Республикаси қонунчилигида мажбурий ижро ҳаракатлари жараёнида қарздордан олиб қўйилиши мумкин бўлмаган мулклар Ҳукумат қарори билан аниқ белгилаб қўйилган.²¹ Ушбу қарор билан қарздор ва унинг оиласи нормал турмуш кечириши учун зарур бўлган уй анжомлари ва жиҳозлари, кийимлар ҳамда бошқа буюмлар рўйхати тасдиқланган. Ушбу рўйхат пухта ўйлаб шакллантирилган бўлиб, бундан ўн икки йил илгари, яъни фуқароларнинг иқтисодий ва ижтимоий ҳаёт тарзи бугунги кунгидан сезиларли даражада фарқ қилган пайтда тузилган бўлишига қармай бугунги кунда ҳам самарали фойдаланиб келинаётганини таъкидлашимиз лозим.

Хулоса: Ўзбекистонда ижро жараёнида асосий эътибор суд ҳужжатларини ўз вақтида ва мажбурий тарзда ижро этишга қаратилади. Қонунчиликда қарздорга тўловларни бўлиб-бўлиб амалга ошириш имконияти назарда тутилган бўлса-да, амалиётда бу имконият чекланган тарзда, кўпинча олти ойлик муддат билан чекланади. Қарздорнинг даромади, оилавий аҳволи ва келгуси иқтисодий имкониятлари етарли даражада ҳисобга олинмайди. Электрон ижро тизими жорий қилинган бўлса-да, назорат ва шаффофлик даражаси ҳали ҳам тўлиқ самарали эмас.

Швецияда эса Кронфогден органи ижро жараёнини фақат ундирув воситаси сифатида эмас, балки ижтимоий барқарорликни таъминловчи механизм сифатида ташкил этган. Қарздорларга "қарзни қайта кўриб чиқиш", беш йиллик реал тўлов режалари таклиф қилинади, зарурат бўлса, қарздан тўлиқ озод этиш ҳам мумкин. Барча жараёнлар электрон тизим орқали автоматик кузатувда бўлиб, ундирувчи манфаатлари ҳам суд орқали ҳимоя қилинади. Шу боис, Ўзбекистонда ижро тизимини янада инсонпарвар, реал иқтисодий шароитларга мос ва ҳар икки томон манфаатларини муҳофаза қиладиган шаклда такомиллаштиришда Швеция тажрибаси ҳам ўрганиш долзарб масала ҳисобланади.

REFERENCES

1. The Legatum Institute. (2020). The Legatum Prosperity Index 2020. Retrieved from: <https://www.prosperity.com>
2. Kronofogden Official Website – <https://www.kronofogden.se>
3. Azizov, B. (2021). Ижро ишларини амалга оширишда хорижий тажрибанинг аҳамияти. Тошкент: Юридик фанлар журнали.
4. Дадашева, А. А. (2022). Право свободно получать и распространять информацию—важный фактор непосредственного общественного контроля над деятельностью органов государственной власти и управления. Academic research in educational sciences, 3(tstu conference 2), 14-19.

5. Dadasheva, A. A. (2022). Yoshlarning huquqiy madaniyatini rivojlantirishning muammolari. academic research in educational sciences, 3(tstu conference 2), 312-315.
6. Дадашева, А. (2021). Жамоатчилик фикри - фукаролик жамиятини ривожлантиришнинг муҳим омили. давлат бошқарув академияси.
7. Дадашева, А. (2020). Ўзбекистонда маҳаллий ижро ҳокимияти фаолияти устидан жамоатчилик назоратини амалга ошириш масалалари. Давлат бошқарув Академияси.
8. Дадашева, А. (2019). Давлат хизматини ислоҳ қилиш шароитида ҳокимлар фаолияти устидан жамоатчилик назоратини амалга оширишнинг асосий йўналишлари. Давлат бошқарув Академияси.
9. Дадашева, А. (2019). Ўзбекистонда маҳаллий ижро ҳокимияти органларининг давлат ва жамият бошқарув тизимидаги ўрни. tadqiqot.uz. <https://doi.org/10.26739/2181-9130-2019-11-6>.
10. А Дадашева - Взаимодействие органов представительной власти на местах и самоуправления граждан в осуществлении действенного общественного контроля. Фукаролик жамияти. Гражданское общество, 2021.
11. Oliy Majlis Qonunlari va Me'yoriy Hujjatlar. (2023). Ўзбекистон Республикасининг Ижро кодекси.